

K otázce plochých pohřebišť halštatské mohylové kultury

■ Milan METLIČKA

Západočeské muzeum v Plzni

V současné době je pod vlivem nově vydané Archeologie pravěkých Čech, Doba halštatská obecně přijímán názor, že všechna pohřebišť halštatské mohylové kultury (stupeň HaC) v západních Čechách jsou mohylová. Cílem tohoto příspěvku je s tímto názorem polemizovat a na základě výzkumů nových pohřebních areálů a na výsledcích rozborů již známých pohřebišť hledat argumenty pro současnou existenci pohřbívání jak pod mohylami, tak pod plochými hroby.

Currently, the opinion, that burial – grounds of Hallstatt Tumuli Culture (HaC stage) are implicitly cohere with burial mounds, is generally accepted under the thumb of printing Archaeology of prehistoric Bohemia. The aim of this paper is to controvert this opinion and try to find arguments for concurrent existence of burial rite both under mounds and under flat graves. This view is based upon researches on new burial areas as well as results of analysis from burial – grounds, that are already known.

Klíčová slova / keywords: Pohřební ritus, jihozápadní Čechy, mohyla, plochý hrob, mohylové pohřebiště, ploché pohřebiště, halštatská mohylová kultura (HaC) / Burial rite, South – west Bohemia, barrow, flat grave, Barrow burial ground, flat Burial ground, Hallstatt Tumuli culture (HaC).

Impulzem mého příspěvku jsou první dvě věty z Archeologie pravěkých Čech 6, Doba halštatská, z kapitoly věnované pohřebním areálům halštatské mohylové kultury: „Pohřebiště jsou pravděpodobně všechna mohylová. I hroby tohoto období na pohřebišti v Nynicích, které se při výzkumu jeví jako ploché, lze interpretovat jako původně kryté mohylami, jak to naznačuje řídké rozložení jednotlivých hrobů (Šaldová 1968, 378; John 2004)“ (Chytráček – Michálek 2008, 78). Přitom citace V. Šaldové, není zcela správná, je vytržená z kontextu a zavádějící. Autorka na závěr píše: „Ze sledování konstrukce hrobů, rozložení nádob a uložení pozůstatků, které jsou většinou do detailů shodné s tím, co bylo pozorováno na halštatských mohylových pohřebištích západních Čech, uvidíme, že tato vnější úprava – mohyla nebo plochý hrob – není pro určení kulturní příslušnosti nynických hrobů rozhodující“ (Šaldová 1968, 378).

Závěry V. Šaldové z roku 1968 samořejmě vycházejí ze stavu poznání té doby, kdy pohřebiště v Nynicích bylo jediným, které nebylo čistě mohylovým. V jihozápadních Čechách byla od té doby odkryta další taková pohřebiště v Manětíně-Hrádku, okr. Plzeň-sever, dva pohřební areály v Radčicích, okr. Plzeň-město, nově zkoumané pohřebiště v Úhercích, okr. Plzeň-sever a samostatný hrob v Bdeněvsi, okr. Plzeň-sever. V. Šaldová ale při zpracování velkého hrobu 129 z Radčic uloženého na úrovni, obloženého do čtverce trámy a překrytého kamenným závalem napsala: „Hrob 129 se svou formou ... řadí k způsobu pohřbívání běžnému nejen v západních Čechách, ale i v širších oblastech západohalštatského

okruhu, ať jde o hroby na úrovni či zahloubené, ploché či pod mohylami“ (Šaldová 1992, 94).

Dnes známe z jihozápadních Čech 38 pohřebních areálů halštatské mohylové kultury. Bezpečně mohylových je 31 pohřebišť, přičemž z cihelen a pískovny u Radnic jsou popisovány jak mohyly, tak ploché hroby. Hrob z Předenic je uváděn jako žárový hlubinný se čtyřmi nádobami (Šaldová 1968, 325). U zbývajících šesti lokalit nebyly mohyly bezpečně prokázány (Nynice, Hrádek u Manětína, Radčice I, Radčice II, Bdeněves, Úherce). Pro doplnění musím uvést, že malé hlubinné hroby bez mohyl jsou v rámci stupně HaC mladší (Šaldová 1968, 385). Naproti tomu v jižních Čechách stále platí, že pohřby halštatské mohylové kultury jsou známy pouze z mohylových pohřebišť (Chytráček – Michálek 2008, 78–79).

Autorkou výzkumu naznačená možnost interpretovat hroby HaC z Nynic jako mohylové vedla i další autory k hledání argumentů pro potvrzení této interpretace, i když pohřebiště v Nynicích již nebylo jediným takovým pohřebištem (John 2004; Chytráček – Michálek 2008). Na rozdíl od těchto autorů se ve svém příspěvku budu snažit sebrat argumenty pro potvrzení názoru, že ne všechna pohřebiště halštatské mohylové kultury musela být mohylová.

Definice mohylového hrobu

Při studiu problematiky se ukázala být primární otázkou definice mohylového pohřebiště a mohylového hrobu. Mohylový hrob můžeme charakterizovat jako kostrový nebo žárový pohřeb uložený na úrovni terénu, méně často zahloubený pod původní úroveň nebo výjimečně založený nad úroveň terénu, který byl překryt navršeným hlinitým, hlinito-kamenitým či kamenitým náspem, který měl výrazně větší rozměry než vlastní pohřeb. Z tohoto vyplývá jeden důležitý prvek. Na navršení náspu mohyly muselo být doneseno velké množství materiálu odjinud. Samotný hrob bývá často překryt samostatným kamenným krytem, obvod mohyly ohraničen kamenným věncem a plášť násypu někdy pokryt souvislou vrstvou kamenů. Obecně může být pod ním uloženo i několik pohřbů.

Za mohylové pohřebiště pak můžeme obecně pokládat skupinu pohřebních mohyl. Doposud byly jak v jižních, tak jihozápadních Čechách zkoumány jen samotné mohyly bez prostorů mezi nimi, které by podle nových poznatků mohly skrývat další pohřby. Proto je důležité i nadále památkově chránit i mohylová pohřebiště, na nichž již byly všechny mohyly prokopány. Zcela prozkoumaných mohylníků je však zatím jen velmi málo. Jak ale nazývat

pohřebiště, kde se v prostoru mezi mohylami vyskytují ploché popelníkové či jámové hroby mladší doby bronzové, pozdní doby halštatské až časně doby laténské a případně i pozdní doby bronzové? Máme je považovat jen za ploché hroby na mohylovém pohřebišti, či vytvořit nějaký nový termín např. mohylovo-ploché pohřebiště?

Srovnání typologie hrobů se sousedními oblastmi

Po výzkumech pohřebišť v Nynicích a Radčicích již nemůže být pochyb, že kromě bohatě vybavených hrobů pod mohylovými náspy, existovaly i „malé hlubinné hroby“ zasypané několika vrstvami kamenů (Šaldová 1968, 378), u nichž se s mohylovými náspy nepočítá, tudíž je musíme pokládat za hroby ploché. Byly však kryty mohylami i všechny komorové hroby (s komorou zahloubenou či vystavěnou na úrovni) a velké hroby založené na úrovni terénu?

V této souvislosti bych rád provedl krátký exkurz do typologie hrobů bylanské a halštatské mohylové kultury. V bylanské kultuře jsou všechny hroby zahloubené, komorové mají obdélný řídce čtvercový tvar a zřetelnou konstrukci komory ať dřevěnou nebo kamennou. Jámové hroby mají rovněž čtvercový nebo obdélný tvar a někdy značné rozměry 1,5–10 m². Jamkové hroby pak okrouhlý či oválný půdorys s průměrem 30–100 cm (Koutecký 2008, 60).

Složitější je situace u halštatské mohylové kultury. V jižních Čechách jsou všechny hroby mohylové a uloženy na úrovni, zatímco v západních se vyskytují i hroby zahloubené. Za komorové jsou považovány hroby čtvercového nebo obdélného půdorysu ať na úrovni nebo výjimečně zahloubené, které byly zpravidla orientovány podle světových stran. Rozměry komor jsou od 150 × 170 cm do 460 × 350 cm, konstrukce komor je ze dřeva nebo kamene a překryty jsou několika vrstvami kamenů dosahujících u mohyl někdy až do výšky 1 m k jejímu povrchu. Druhou kategorií jsou velké hroby čtvercového či obdélného půdorysu založené na úrovni, které jsou ohraničeny spálenými poleny z hranice nebo jednoduchou kamennou zídkou. Třetím typem jsou malé mělce zahloubené hroby oválného tvaru o delší ose

80–200 cm rovněž zavalené několika vrstvami kamenů (Chytráček – Michálek 2008, 80–82).

Z této typologie se vymykají hroby zkoumané v r. 2003 na druhém pohřebním areálu u Radčic, kde jsou čtvercové zahloubené hroby o straně 1,20 až 1,40 m s kamenným závalem, které obsahují kolem 30 nádob a které mají uspořádání milodarů stejné jako hroby komorové či velké hroby na úrovni. Nejistá je také klasifikace některých komorových hrobů založených na úrovni především ze starších výzkumů, protože dřevěná konstrukce komor se nemusela dochovat nebo nemusela být rozpoznána. U některých velkých hrobů na úrovni byla zřejmě nemožnost vystavět klasickou komoru nahrazena obložení obdélného či čtvercového hrobu s kamenným závalem trámy do čtverce, což mělo symbolicky nahrazovat pravou komoru. Stejný symbolický význam vymezení prostoru hrobu, označení na povrchu a zdůraznění významu mělo i navršení mohyly. Naopak v bylanské kultuře nemusel žlab kolem komorových hrobů nutně znamenat vybudování mohylového náspu, ale mohl jen vymezovat prostor hrobu. Nač také vymezovat mohyly žlabem, když byla na povrchu dobře viditelná? Z jihozápadních Čech není také známa žádná pravěká mohyla, která by byla ohraničena žlabem.

Vraťme se k vlastní problematice plochých hrobů a pohřebišť halštatské mohylové kultury v jihozápadních Čechách. Z počátku jsem soudil, že řešení této otázky bude jednoduché a zcela nasnadě. Pokud by byly všechny komorové a velké hroby pod mohylami v jižních a jihozápadních Čechách založeny na úrovni původního terénu, překryty kamennou konstrukcí, obloženou trámy či poleny a přes ně byla navršena mohyla, pak se daly všechny zahloubené komorové hroby známé z pohřebišť v Nynicích, Hrádku u Manětína a v Radčicích považovat logicky za ploché.

Bohužel až na jedinou výjimku toto pravidlo platilo. Je jím mohylové pohřebiště na severním okraji sídelní oikumeny v Újezdě u Radnic, okr. Rokycany zkoumané Národním muzeem v Praze v letech 1934–36. Prozkoumáno bylo všech 82 mohyl, z nichž 21 bylo možné přiřadit halštatské mohylové

■ **OBR. 1.** Bdeněves, okr. Plzeň-sever. Kamenný zával nad komorou hrobu 230.

■ **OBR. 2.** Bdeněves, okr. Plzeň-sever. Odkrytá komora hrobu 230 s nádobami.

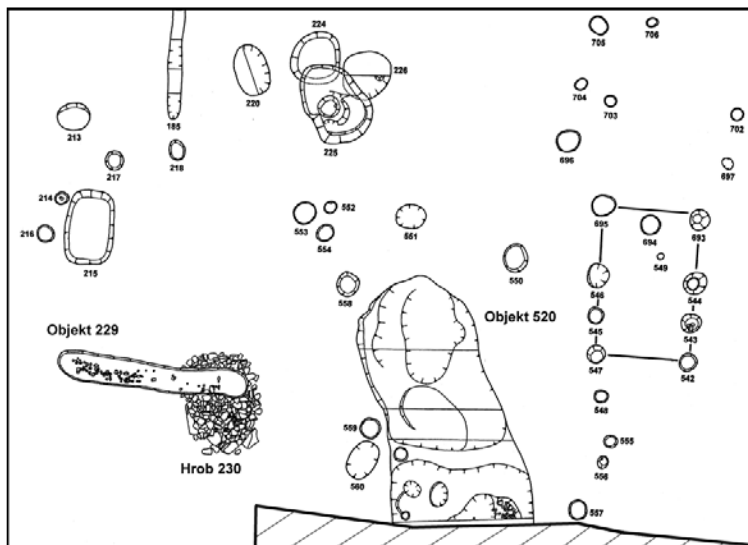
kultuře. Z jednadvaceti pohřbů pod mohylami bylo 15 komorových a z nich 8 založených na úrovni, ale také 7 v komorách zahloubených pod původní úroveň terénu. Vzhledem k umístění lokality na okraji regionu mohou zahloubené komory odrážet vliv ze středočeské bylanské oblasti (Chytráček – Michálek 2008, 79). Západočeské komorové hroby můžeme považovat za následek bezprostředního působení bylanského vlivu a velké hroby na úrovni zasvětlivly ze severovýchodního Bavorska (Šaldová 1968, 385).

Rozbor „plochých“ pohřebišť

Ve stupni HaC jsou často využívány starší pohřební areály na vyvýšených terénních polohách, návrších a jejich svazích (Chytráček 1999, 20). To platí pouze pro mohylová pohřebišť, pro něž je vyvýšená poloha typická. Příslušející sídliště pak leží v nižší nadmořské výšce než pohřební areál. Jinak je tomu u pohřebišť v Nynicích a Manětíně – Hrádku, která byla založena na říční terase, a u obou radčických pohřebišť a samostatného hrobu z Bdeněvsí, které jsou umístěny na okraji údolní nivy. V Nynicích, Bdeněvsí a v Radčicích leží sídliště ve stejné nadmořské výšce jako pohřebišť, sídliště patřící k pohřebišťům v Manětíně-Hrádku se zatím nepodařilo zjistit.

Další výrazný argument přinesl již několikrát zmíněný hrob z Bdeněvsí. V letech 2000–2002 provádělo Západočeské muzeum v Plzni pod vedením autora záchranný archeologický výzkum polykulturního sídliště na západním okraji obce v poloze „Za Školou“ před rozparcelováním a zástavbou plochy rodinnými domky. Na souvisle skryté ploše sídliště bylo prozkoumáno přes 1000 zahloubených objektů z časněho eneolitu, nynické kultury pozdní doby bronzové, halštatské mohylové kultury, z konce starší a začátku střední doby hradištní a z mladší doby hradištní. Lokalita se nachází přímo na břehu Mže v místech, kde se kaňonovitě koryto řeky rozevírá do širokého údolí Touškovské kotliny.

Mezi sídlištními objekty byl odkryt halštatský komorový hrob (objekt 230), který byl situován v severní části plochy jen 4 m od větší sídlištní jámy 520 datované do stejného období. Navíc přes kamenný zával (překrytí) komory z části zasahoval žlabovitý objekt 229 s rovným dnem datovaný keramikou do raného středověku (obr. 3). Nálezová situace zřetelně prokázala, že přinejmenším v raném středověku již hrob žádný mohylový násep neměl (Metlička 2002, 9). Situace na lokalitě ale byla daleko zajímavější. Vzhledem k poloze na okraji říční nivy, která byla až do nedávné minulosti (do postavení Hracholuské přehrady) sužována každoročními jarními záplavami zde docházelo k postupnému nárůstu terénu. Takže úroveň terénu, kde začínaly být zřetelné obrysy žlabu 229, nevystupovaly žádné kameny, ty se objevily až na samém dně vybraného žlabu. Vrstva nad kameny byla ručně odkopána a zával preparován. Kolem kamenů byla vytvořena sonda o rozměrech 4,40 × 3,45 m, vybraná až na rovinu spodní úrovně 1. vrstvy kamenného závalu a kde začínaly být patrné

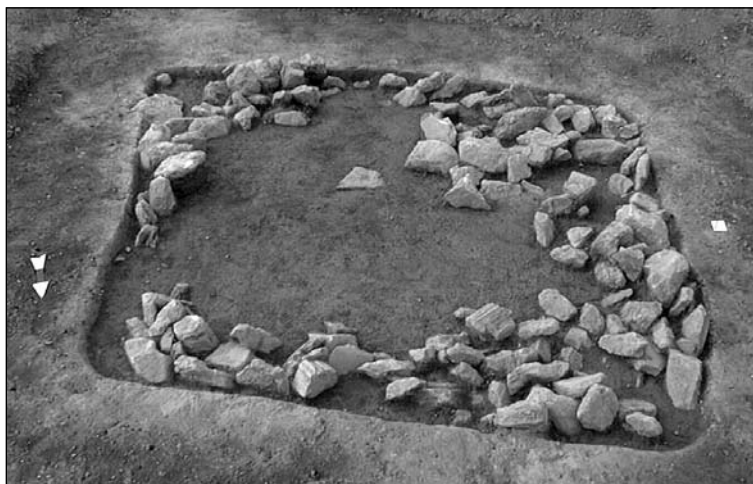
■ **OBR. 3.** Bdeněves, okr. Plzeň-sever. Plánek části zkoumané plochy se superpozicí raně středověkého objektu 229 a komorového hrobu 230.

obrysy zahlubující se komory (obr. 1), tj. v hloubce 22–28 cm od povrchu hradištního objektu 229. K tomuto postupnému ukládání naplaveného materiálu zde docházelo postupně v průběhu celého pravěku. Například horní okraj časně eneolitických objektů ležel místy až o 30 cm níže než u objektů z raného středověku. Stejně u „komorového“ hrobu docházelo po jeho uzavření k postupnému nárůstu terénu (naplavování) a do takto vzniklé vrstvy byl následně zahlouben raně středověký objekt 229 překrývající kamenný zával halštatského hrobu.

Odkrytý kamenný zával hrobu měl obdélný tvar se zaoblenými rohy. Vnější rozměry kamenného závalu byly v delší ose sever–jih 3,40 m a východ–západ 2,55 m. Okraje závalu byly pravidelné na západní a severní straně, na zbývajících byly okraje nerovné. V ose sever–jih byl rozsah kamenného závalu větší o 80 cm než zahloubená komora. V druhé vrstvě se rozsah závalu zmenšil na 2,40 × 2,30 m. Po odebrání 2. vrstvy kamenů se objevily při východním okraji střepey z velkých zásobnic, zatímco na západní straně pokračovala ještě 3. vrstva kamenů. Pod nimi byla místy tenká vrstvička uhlíků, snad z překrytí komory, ale nálezová situace to neumožnila jednoznačně prokázat.

Hrobová jáma měla při ústí rozměry 2,65 × 2,60 m, zahloubení od úrovně skryté sondy činilo 48 cm, od horní úrovně kamenů až 70 cm (obr. 2). Vrstvy kamenného závalu komory byly silné 40–55 cm. Obložení trámy nebo prkny nebylo kolem hrobové jámy zachyceno stejně jako vydrážení komory. Ale spon v tomto jednom případě můžeme bezpečně říci, že komorový hrob byl již postaven bez výrazného mohylového náspu, který již v raném středověku nebyl viditelný.

Obraťme teď pozornost k dalším lokalitám. V roce 2003 bylo prozkoumáno 56 hrobů západně od Radčic (Metlička 2004, 7–9), cca 200 m od rozsáhlého pohřebiště zkoumaného v letech 1982–88 D. Baštovou

■ **OBR. 4.** Radčice, okr. Plzeň - město. Pohřebiště II, pohled na 1. vrstvu kamenného závalu a vybranou komoru hrobu 6 s kameny v rozích.

(1986, 115–118). Na tomto pohřebišti označeném jako Radčice II se začalo pohřbívat v mladší době bronzové, odkryty byly také hroby HaD až LtA, ale pro nás jsou zajímavé především hroby HaC. Vedle již zmíněných menších zahloubených čtvercových hrobů zde byl odkryt také velký silně poškozený hrob 28 na úrovni obložený trámy, překrytý torzovitě dochovaným kamenným závalem; a především zahloubený komorový hrob 6, který byl vykradený a obsahoval jen několik zlomků roztroušených ve všech úrovních. Komora měla rozměry na povrchu $3,00 \times 2,95$ m a u dna $2,85 \times 2,85$ m a hloubku 0,6 m, kamenný zával měl kubaturu $1,95 \text{ m}^3$.

Kůly postavené v rozích komory neměly jen držet její obložení, ale vystupovaly až nad úroveň zahloubení, jak naznačují chybějící kameny ve vrstvách kamenného závalu v rozích komory (**obr. 4**). Jednoznačně ukazují, že měly hrob nejspíše označovat na povrchu. Je dále velmi pravděpodobné, že pokud by komora byla kryta mohylou, pokračoval by zával nad úroveň zahloubení jak je obvyklé u pohřbů pod mohylami. Kamenné překrytí však dosahovalo jen u kraje hrobové jámy úrovně podloží, zatímco ve středu bylo propadlé.

Také na tomto pohřebišti byly, stejně jako na jiných, zdejší halštatské hroby řídce rozloženy. Zde však byly řídce rozloženy i hroby mladší doby bronzové a pozdní doby halštatské. I přes plošnou skrývku nebyly zachyceny žádné stopy mohylových násypů ani zbytků kamenných věnců. Minimálně komorový hrob 6 tak můžeme pokládat za plochý, ne-li celé pohřebiště.

Nepřímým argumentem je vzájemné respektování se pozdně bronzových hrobů, které je dobře patrné na plánu části pohřebiště v Radčicích, kde jsou jednotlivé hroby tak těsně u sebe, že se jejich obvodové kameny dotýkají (**obr. 5**). Z tohoto vyplývá, že i tyto hroby musely být na povrchu velice přesně identifikovatelné podobně jako hroby na dnešních hřbitovech. Pak je otázka, zda byly tak dobře patrné i v následujícím období HaC (na některých pohřebištích jako Nynice a Radčice se uvažuje o kontinuitě pohřbívání). Do značné míry to naznačuje pohřebiště v Radčicích, kde nebyla prokázána superpozice hrobů HaB a HaC a pohřebiště v Nynicích, kde až na výjimky jsou hroby HaB respektovány. Pak je nashodě otázka, pokud byly respektovány tyto hroby při umísťování vlastních pohřbů a komor, proč by nebyly respektovány při vršení mohylového násypu, se kterým se muselo počítat.

Často je také uváděno, pro možnou existenci mohylových násypů u bylanských hrobů, vyznačení obvodu kameny či kruhovým žlabem a řídce rozložení hrobů po pohřebišti (Koutecký 2008, 60). Do jisté míry nezbyvá než s tímto názorem souhlasit. Co se týká kamenných věnců po obvodech mohyl je zřejmé, že ohraničovaly jenom obvod. Jejich konstrukce, kterou mnohdy tvoří na výšku postavené kameny či jakési hráze či hradbičky, ale ukazují, že měly spíše zabraňovat sesedávání a rozplavování mohylového násypu. Dosud nezodpovězená zůstává jiná důležitá otázka. Byly tyto obvodové věnce postaveny na počátku budování mohyly např. při rituálním vymezení a očištění prostoru budoucí mohyly, v průběhu jejího vršení, nebo až na závěr jejího navršení?

V článku sledujícím vztahy bylanské kultury k halštatské mohylové na Plzeňsku D. Koutecký uvádí: „Mohyly byly budovány z kamene a hlíny. U některých se dochoval žlábek u základny. Dnes je často vyplněný kameny z mohyly, ale původně byl určen k odvodu vody“ (Koutecký 2002, 137). Tato argumentace vůbec nevychází ze znalosti prostředí mohylových pohřebišť v jihozápadních Čechách. Z vlastní mohyly mající tvar kulové úseče nebylo třeba vodu odvádět. Mohylová pohřebiště byla budována zejména na návrších či svazích, kde voda sama stékala. Navíc by tyto kruhové příkopy musely mít v nejnižším místě kanálky odvádějící vodu dál od mohyly. Takové kanálky se nepodařilo archeologicky zachytit. Co se týče kamenných věnců po obvodech mohyl, jsou někdy stojící kameny zasazeny do mělkého žlábků, což je jeho primární funkce. Někdy mohlo dojít při těžbě a sbírání kamene v lese k jejich vytrhání a pak

po nich zůstal archeologicky doložený jenom již zmiňovaný žlábek. Žlábký po obvodu větších hrobů nemusí ale znamenat existenci mohyly. Připomeňme si, že jsou známy hroby, kolem nichž jsou čtvercové žlábký. Ty by musely nutně vést ke stavbě čtvercové mohyly. Částečně odkryté pravoúhlé obložení měl hrob 16 z Nynic, který obsahoval na východní straně středového kužele spálená polena. Obložení na jediné zcela odkryté východní straně měřilo 700 cm (Šaldová 1968, 303, obr. 29).

Mnohé kruhové příkopy bez středového pohřbu jsou vysvětlovány jako rituální (symbolické). Také kruhové či čtvercové žlábký kolem centrálních hrobů mohly mít symbolický význam vymezující prostor takového hrobu na povrchu, který neměl být porušen. Kromě již zmíněného praktického významu mohly mít stejně symbolický význam také kamenné věnce po obvodech mohyl.

Vraťme se k nynickému pohřebišti. Jedním z argumentů pro existenci mohylových náspů je řídké rozložení hrobů HaC. Řídkost hrobů se ale ukazuje i na jiných soudobých pohřebištech tohoto období např. na jednom z nejlépeji prozkoumaném pohřebišti bylanské kultury v Polákách, okr. Chomutov (např. Koutecký 2008, obr. 23) a bude spíše obecnějším jevem tohoto období.

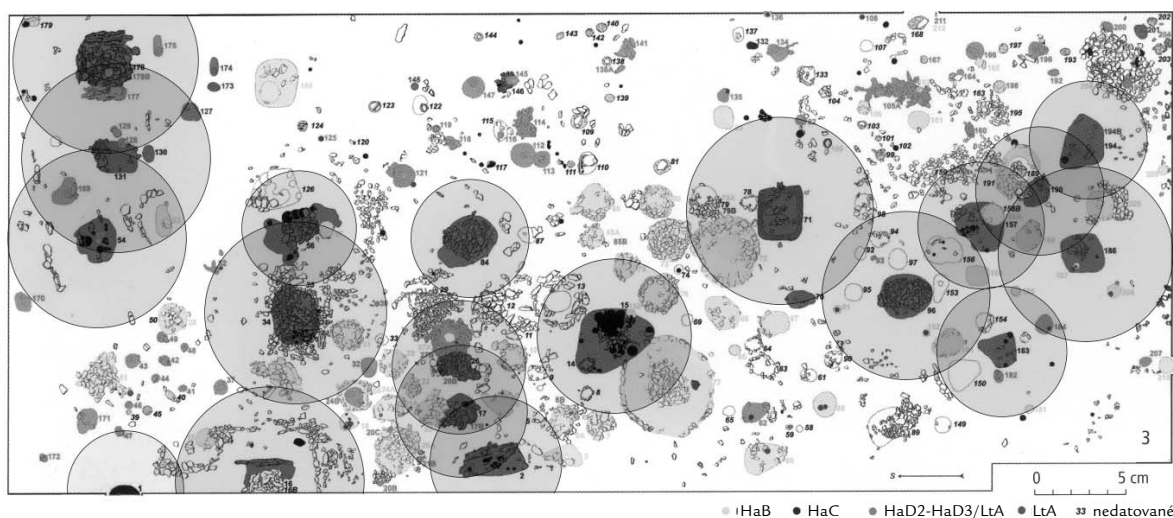
Pro pokusné vynesení náspů mohyl do celkového plánu nynického pohřebiště byla vytvořena tabulka velikosti mohyl s velkými hroby na úrovni a komorovými hroby. Průměr mohyl v ní přesahuje 10 m a jejich výška 1,0 m. Jen nejmenší prozkoumané mohyly z Vlčí, okr. Plzeň-jih mají průměr 5–7 m. Vynesením průměrů mohylových náspů do nynického plánu nám vzniká hned několik nepravděpodobných situací v rozmístění mohyl (obr. 6). Za prvé musím upozornit, že se zatím na žádném mohylovém pohřebišti nevyskytlo tolik kumulativních mohyl, kolik se jich ukazuje na nynickém plánu. Dosud také nebyla odkryta žádná mohyla překrývající více hrobů HaC.

■ **OB. 5.** Radčice, okr. Plzeň-město. Pohřebiště I, část ploch zkoumané v roce 1987 s dotýkajícími se hroby stupně HaB. (Obr. 2–5 foto autor.)

Některé superpozice hrobů do případných náspů, jako u hr. 178 a 131 s dodatečnými hroby stupně HaD, které prezentuje J. John, neodpovídají. Ten použil argumentaci, že mladší hroby HaD zapuštěné do pláště mohyl byly zničeny při rozorávání náspů (John 2004, 58, Fig. 1). Z mohylových pohřebišť víme, že dodatečné hroby bývají zapuštěny jak do vrcholu, tak do celého pláště mohyly a jen výjimečně jsou zapuštěny až na úroveň původního terénu. Nikdy však nebylo pozorováno uložení dodatečných pohřbů pod spodní úroveň mohyly, tj. do podloží. Zpravidla jsou v hloubce do 40 cm od povrchu mohyly.

Na pohřebišti v Nynicích by se tak neměly pod mohylovými náspy vyskytnout na skryté ploše a tím na spodní úrovni možných náspů mohyl žádné dodatečné hroby stupně HaD. Jak vidíme, je tomu zcela jinak. Do podloží a nebo přímo do kamenných závalů komor hrobů HaC bylo uloženo hned několik pohřbů (např. hroby 178 a 177; 131 a 128; 54 a 55; 194 a 194A). Přitom nad nimi měl být tehdy ještě cca 1 m vysoký násep.

■ **OB. 6.** Celkový plán pohřebiště v Nynicích s vyznačenými případnými mohylovými náspy (podle Chytráček – Michálek 2008 a doplněno). Barevná verze obrázku na zadní vnitřní obálce publikace.

U naprosté většiny mohylových hrobů HaC dosahuje čtverhranný kamenný kryt (zával komory) až těsně pod povrch náspu. Z praktického hlediska je rozorání takového krytu pluhem taženým koňmi i během dlouhodobého obdělávání zcela nemožné. Takto konstruovanou mohylu bylo možné pouze rozkopat a postupně rozebrat, o čemž svědčí četné starší záznamy o nálezích z rozkopávání kamenitých pahorků na polích.

Podobnou situaci ukazuje také superpozice dvou hrobů z pohřebního areálu v Hrádku u Manětína, kde se začíná pohřbívat ve stupni HaC₂. Do tohoto stupně datuje autorka výzkumu jen 2 komorové hroby 176 a 188, které leží ve střední části pohřebiště (Soudská 1994, pl. 2). U hrobu 176 je kamenný zával komory porušen žárovým hrobem HaD₂₋₃ označeným 176A a zahloubeným 23 cm do kamenného překrytí (Soudská 1994, 183–188, Abb. G3).

Výpověď mohylových pohřebišť

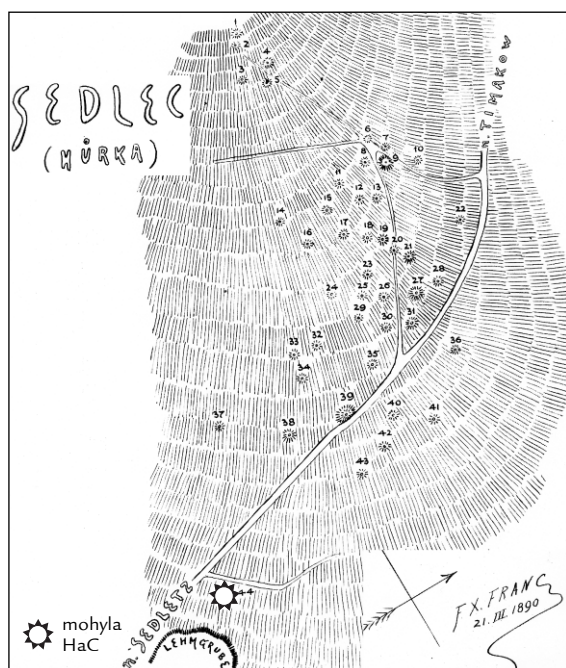
Vrátíme-li se nad plán pohřebiště v Nynicích, když pomineme zaplnění části pohřebiště hroby HaB a když přijmeme argument, že nad hroby byly navršeny mohyly, pak by celkový obraz „mohylového“ pohřebiště v Nynicích měl odpovídat obrazům dalších mohylových pohřebišť s hroby HaC. Pro vizuální srovnání byla vybrána ta pohřebiště, která byla v západních Čechách prozkoumána celá a dávají nejúplnější obraz. Jde o mohylové pohřebiště v Sedlci „Hůrce“ (obr. 7; Šaldová 1988, tab. XXXV), Štáhlavech „Hájku“ (obr. 8; Šaldová 1988, tab. XVI), Žákavě „Svárci“ (obr. 9; Šaldová 1988, tab. I) a Tajanově „Husíně“ (obr. 10; Hostaš 1902, 117–118). Na všech tvoří mohyly HaC jen nepatrnou část. Bohužel

z pátého nejzajímavějšího pohřebiště s největším počtem mohyl HaC v Újezdě u Radnic (výzkum 1934–36) i přes mladší výzkum neexistuje celkový plán. Také z ne zcela prokopaných mohylových pohřebišť jsou známy zpravidla jen 1–3 mohyly patřící tomuto období (viz Šaldová 1968, 322–328).

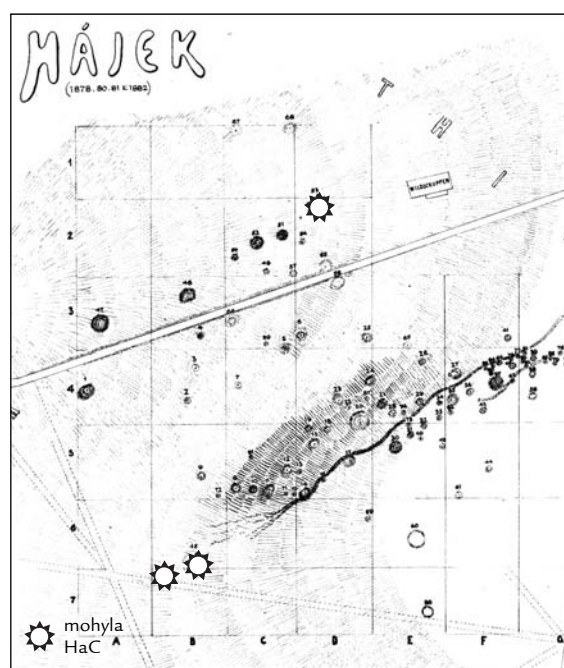
Vidíme, že na žádném není hustota hrobů taková jako v Nynicích a na žádném není taková hustota navzájem se překrývajících mohyl. Musíme si však položit otázku, zda reprezentují 1 až 4 mohyly celé pohřebiště daného období? Mohli bychom argumentovat tím, že zde byly vždy zkoumány jen samotné mohyly a nikoliv prostor mezi nimi, kde mohou být další hroby. Tím bychom ale museli přijmout fakt, že existují také ploché hroby, tzn. dnes na povrchu nerozpoznatelné hroby mezi mohylami. Druhým vysvětlením je, že mohylami byly překryty jen hroby výjimečných osob a že ostatní hroby byly konstruovány jako ploché. Oba dva příklady nepřímě ukazují na existenci plochých hrobů ať v prostoru mezi mohylami, nebo na samostatných pohřebištích.

Shrnutí výsledků

Spolu s předloženými fakty bychom pak měli přijmout otázku existence plochých hrobů a potažmo i pohřebišť halštatské mohylové kultury v jihozápadních Čechách jako nanejvýš pravděpodobnou. Mohyla a plochý hrob jako vnější projev pohřebního ritu mohly být rovnocennými, i když vyšší společenský význam bychom přikládali pohřbům pod mohylami. Také na pohřebištích v Nynicích či Radčicích I nemůžeme vyloučit možnost, že některé zvláště významné pohřby byly překryty mohylou, tak jak byla definována na úvod mého příspěvku.

■ **OB. 7.** Plán mohylového pohřebiště Sedlec-Hůrka (okr. Plzeň-jih) s vyznačením polohy mohyly HaC (podle Šaldová, ed. 1988 a upraveno).

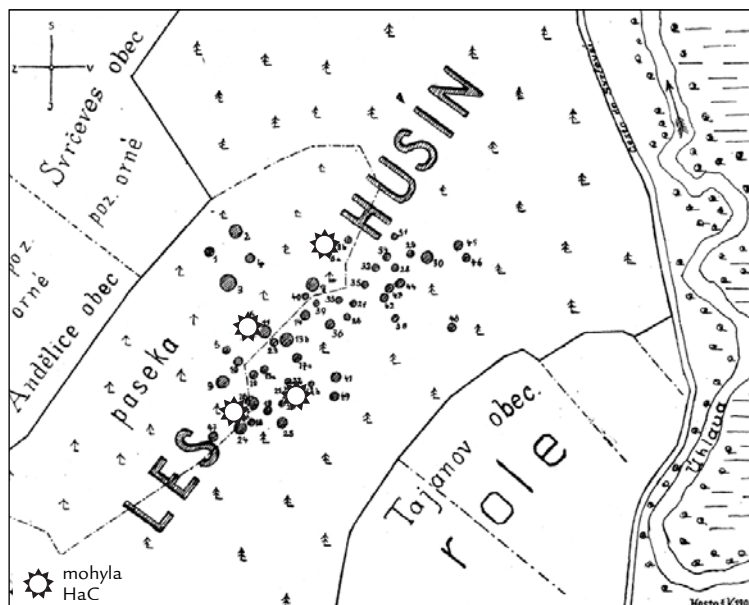
■ **OB. 8.** Plán mohylového pohřebiště Štáhlavy-Hájek (okr. Plzeň-jih) s vyznačením poloh mohyl HaC (podle Šaldová, ed. 1988 a upraveno).

Na závěr ještě drobná poznámka k rozpoznatelnosti hrobů na povrchu. Tato otázka vystupuje do popředí při obvyklém respektování se hrobů stupňů HaB a HaC pozorovaném na pohřebištích v Nynicích a Radčicích I. V tomto případě se jeví jako složitější otázka respektování u malých hrobů nynické kultury (HaB). Jak byly tyto hroby rozpoznávány v průběhu samotného stupně HaB, kdy pohřebiště vznikalo a rozšiřovalo se. Hroby o průměru nejčastěji od 0,6 m do 2,5 m mají obvod obložený na výšku zasazenými kameny. Tato obložení se velmi často vzájemně dotýkají (obr. 5). Vyhloubením hrobu, jeho vymezením kamenným obložením, uložením pohřbu a překrytím kamenným krytem vznikl přirozeně přebytek materiálu, který byl se vši pravděpodobností navršen nad samotný hrob. Paradoxně pak působí výsledek, že procentuálně větší přebytek materiálu a tím i vyšší násep byl vytvořen nad hroby o malém průměru. Zpravidla tak vznikl násep vysoký 10–20 cm podobně jako rovy nad hroby na současných hřbitovech.

U velkých hrobů na úrovni a hrobů komorových tvoří největší přebytek materiálu jednak kameny z kamenného překrytí a u komorových hrobů ještě dočasně prázdný prostor komory, než došlo k jejímu propadnutí. U dvou zkoumaných komorových hrobů, v Bdeněvsi a Radčicích II se podařilo spočítat kubaturu kamenů ze závalu a objem hrobové komory. U hrobu z Bdeněvsi byla kubatura kamenů z překrytí 2,38 m³ a celkový objem komory 3,30 m³ a u hrobu 6 z Radčic II byla kubatura kamenů 1,95 m³ a objem komory 5,0 m³. Nad hrobem s dutou komorou z Bdeněvsi by dočasně vznikl násep vysoký 0,82 m a po propadnutí

■ **OBŘ. 9.** Plán mohylového pohřebiště Žákava-Svářeč (okr. Plzeň-jih) s vyznačením poloh mohyl HaC (podle Šaldová, ed. 1988 a upraveno).

■ **OBŘ. 10.** Plán mohylového pohřebiště Tajanov-Husín (okr. Klatovy) s vyznačením poloh mohyl HaC (podle Hostaš 1902 a upraveno).

komory vysoký jen 0,34 m. Podobně nad hrobem z Radčic by vznikl násep vysoký až 0,78 m a po propadnutí komory 0,22 m. Zbývá pokusit se zodpovědět otázku, jak dlouho trvalo, než došlo k propadnutí komory. Uložení dodatečných hrobů HaD do kamenného závalu hrobů HaC naznačuje, že již ve stupni HaD byly komory propadlé, protože dodatečné pohřby nejeví stopy výraznějšího porušení postdepozicičními posuny při propadnutí komory. Podle toho bychom dobu propadnutí komory mohli odhadnout zhruba na 100 let. K celkovému zarovnání v terénu mohlo dojít během následujících 500 let. Problematika dočasně rozpoznatelnosti hrobů v terénu platí pro všechna pravěká období nevylučuje období popelnicových polí. Také zde muselo dojít po vložení popelnice do zpravidla těsně vyhloubené jámy k výraznému přebytku vykopaného materiálu, který po určité době hrob na povrchu označoval. Takového dočasně rovy však nemůžeme pokládat za mohyly, protože neodpovídají definici mohylového pohřbu, jak byla stanovena v úvodu.

Literatura

- Bařtová, D. 1986: Excavation of the prehistoric cemetery at Plzeň – Radčice. In: *Archeology in Bohemia 1981–1985*, str. 115–118. Praha.
- Hostaš, K. 1889: Mohyly na Husíně. PA XIV, str. 3–12, tab. I. Praha.
- 1902: Mohyly na Husíně. PA XIX, str. 115–126, tab. XII – XV. Praha.
- Hralová, J. 1993: Das Hügelgräberfeld in Újezd u Radnic. *Fontes archaeologici Pragenses* 19. Praha.
- Chytráček, M. 1999: Grabbau und Bestattungssitten der Hallstatt – und Frühlatènezeit im Westböhmen. In: *Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West und Südböhmen*. 8. Terffen, str. 18–35. Rahden/Westf.
- Chytráček, M. – Michálek, J. 2008: Halštatská mohylová kultura. In: Venclová, N. (ed.): *Archeologie pravěkých Čech* 6. Doba halštatská, str. 66–83. Praha

- John, J. 2004: A Preliminary Report on the Investigation of Settlement Patterns in Surroundings of Munice. In: Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West und Südböhmen. 13. Terffen, str. 56–58. Rahden/Westf..
- Koutecký, D. 2002: Vztah kultury bylské ke kultuře mohylové halštatské na Plzeňsku. In: Sborník ZČM v Plzni. Historie XVI, 137–143. Plzeň.
- 2008: Blanská kultura. In: Venclová, N. (ed.): Archeologie pravěkých Čech 6. Doba halštatská, str. 46–66. Praha.
- Metlička, M. 2002: Výzkum polykulturního sídliště v Bdeněvi. In: Archeologické výzkumy v Čechách 2001. Zprávy ČAS, supplément 49, str. 8–10. Praha.
- 2004: Polykulturní pohřebiště v Plzni – Radčicích. In: Archeologické výzkumy v Čechách 2003. Zprávy ČAS, supplément 56, str. 7–9. Praha.
- Rybová, A. 1957: Halštatská mohyla s dodatečným pohřbem u Kšic. AR IX, str. 611–625. Praha.
- Soudská, E. 1994: Die Anfänge der keltischen Zivilisation in Böhmen. Das Gräberfeld Manětín – Hrádek. Praha.
- Šaldová, V. 1965: Západní Čechy v pozdní době bronzové. Pohřebiště Nynice I. PA LVI, str. 1–96. Praha.
- 1968: Halštatská mohylová kultura v západních Čechách – Pohřebiště Munice. PAL IX, str. 297–399. Praha.
- 1974: Halštatské mohylové pohřebiště u „Čertova kamene“, k.ú. Kšice, okr. Tachov. AR XXVI, str. 120–151, tab. I – II. Praha.
- 1992: Halštatský hrob se zoomorfní nádobou z Radčic. In: Sborník ZČM v Plzni, Historie VIII, str. 83–96. Plzeň.
- Šaldová, V. (ed.) 1988: F. X. Franc. Štáhlauer Ausgrabungen 1890. Přehled nálezů v oblasti Mže, Radbuzy, Úhlavy a Klabavy 1906.

Zusammenfassung

Zu der Frage der Flachgräberfelder der hallstattzeitlichen Grabhügelskultur

Mein Beitrag wurde angeregt durch die einleitenden Sätze des Kapitels aus Archeologie pravěkých Čech 6 (Archäologie des prähistorischen Böhmen 6), Hallstattzeit, das den Gräberfeldern der hallstattzeitlichen Grabhügelskultur gewidmet ist und in dem die Verfasser anführen, dass es sich wahrscheinlich in allen Fällen um Hügelsgräberfelder handle (Chytráček – Michálek 2008, 78). Die meisten Autoren sind bemüht Beweise zur Bestätigung dieser Ansicht zu finden.

Ziel dieses Beitrags ist es alle verfügbaren diese Behauptung widerlegenden Fakten zu sammeln. Es kam auch die terminologische Uneinheitlichkeit bei der Typologie der Gräber der Kultur von Bylany und der Hallstätter Grabhügelskultur zum Vorschein, die es verhindert die Bestattungsriten der beiden Kulturen ohne tieferes Studium zu vergleichen.

Die Fundlage aus Bdeněvi, wo das HaC – Kammergrab durch eine frühmittelalterliche Rinne überlagert wurde (Abb. 1), zeigte, dass das Grab im frühen Mittelalter keine Aufschüttung mehr hatte. Auf dem vom Verfasser im Jahr 2003 untersuchten Gräberfeld in Radčice II wurde das Kammergrab 6 aufgedeckt, das in den Ecken auf flachen Steinen Pfosten aufgestellt hatte, die über die Steinpackung des Grabhügels ragten und höchstwahrscheinlich das Grab auf der Oberfläche kennzeichnen sollten (Abb. 4). Auch hier wurden keine Spuren einer Grabhügelaufschüttung festgestellt.

Einer der Argumente für die Existenz der Grabhügelaufschüttungen auf dem Gräberfeld in Nynice ist die lockere Verteilung der HaC – Gräber. Die kommt aber auch auf anderen Gräberfeldern dieser Zeit vor, z. B. auf dem Gräberfeld der Kultur von Bylany in Poláky (z.B. Koutecký 2008, Abb. 23), und es scheint, dass es eher eine allgemeinere Erscheinung dieses Zeitabschnitts ist.

Eine versuchsmäßige Eintragung der Durchmesser möglicher Grabhügelaufschüttungen in den Gesamtplan des Gräberfeldes in Nynice zeigte gleich mehrere unwahrscheinliche stratigraphische Situationen (Abb. 6). Erstens muss ich darauf aufmerksam machen, dass bisher auf keinem

Hügelsgräberfeld so viele kumulative Hügelsgräber vorkamen, wie es sie auf dem Gräberfeld in Nynice gäbe. Bis jetzt wurde auch kein mehrere HaC – Gräber übedeckender Grabhügel aufgedeckt. Nachbestattungen in Hügelsgräbern sind sowohl in der Grabkuppe als auch im Grabmantel eingetieft und nur ausnahmsweise erreichen sie das Niveau des ursprünglichen Terrains. Es wurde aber nie das anbringen dieser Nachbestattungen unter das untere Grabhügelniveau beobachtet. In der Regel befinden sie sich in einer Tiefe bis zu 40 cm von der Oberfläche.

Auf dem Gräberfeld in Nynice sollten demnach keine HaD – Nachbestattungen unter dem Niveau der abgedeckten Fläche und unter dem unteren Niveau der möglichen Grabhügelaufschüttungen vorkommen. Der Plan des Gräberfeldes bietet aber gleich mehrere solche Superpositionen, bei denen die Nachbestattungen in den Untergrund oder direkt in die Steinpackungen der Kammern der HaC – Gräber eingetieft sind (Gräber 178 und 177; 131 und 128; 54 und 55; 194 und 194A). Dabei sollte es darüber noch eine ca 1 m hohe Aufschüttung geben.

Eine ähnliche Lage zeigt auch die Superposition von zwei Gräbern auf dem Gräberfeld in Hrádek bei Manětín, wo man in der Stufe HaC2 zu bestatten beginnt. Bei dem Grab 176 ist die Steinpackung durch das 176A bezeichnete HaD2–3 – Brandgrab gestört, das 23 cm tief in die steinerne Kammerüberdeckung eingetieft ist (Soudská 1994, 183–188, Abb. G3).

Wenn wir uns nun wieder den Nynice – Plan ansehen und wenn wir die Behauptung akzeptieren, dass über den Gräbern Grabhügel aufgeschüttet waren, dann sollte das Aussehen des „Hügelsgräberfeldes“ in Nynice durch seine Anlage den Hügelsgräberfeldern mit HaC – Gräbern entsprechen. Für den visuellen Vergleich wurden Gräberfelder gewählt, die gänzlich untersucht wurden und die das vollständigste Bild bieten. Es handelt sich um das Hügelsgräberfeld in Sedlec „Hůrka“ (Abb. 7), Štáhlavy „Hájek“ (Abb. 8), Žákava „Svářeč“ (Abb. 9) und Tajanov „Husín“ (Abb. 10). Auf allen bilden die HaC – Hügelsgräber nur einen geringen Teil. Von dem fünften Gräberfeld mit der größten Anzahl von HaC – Hügelsgräbern in Újezd bei Radčice gibt es leider keinen Gesamtplan. Auch von weiteren nicht vollständig untersuchten Hügelsgräberfeldern sind in der Regel nur 1–2 dem jeweiligen Zeitabschnitt zugehörige Grabhügel bekannt (siehe Šaldová 1968, 322–328).

Wir sehen, dass auf keinem die Gräberdichte so groß ist wie in Nynice und dass dieses Gräberfeld einen ganz anderen Charakter hat als die Hügelsgräberfelder. Wir müssen uns auch die Frage stellen, ob 1–4 Hügelsgräber das ganze Gräberfeld des gegebenen Zeitabschnitts repräsentieren können. Wir könnten damit argumentieren, dass hier immer nur die Grabhügel selbst und nicht die Flächen dazwischen untersucht wurden, wo es weitere Gräber geben kann. So müssten wir aber auch die Existenz von Flachgräbern, d.h. heute auf der Oberfläche nicht zu erkennenden Gräbern zwischen den Grabhügeln zugeben. Die Gräberfelder in Nynice, Hrádek bei Manětín, Radčice I und Radčice II unterscheiden sich auch durch ihre Lage auf einer Flussterrasse oder Auenrand von den auf Bergen oder Hängen situierten Hügelsgräberfeldern.

Zusammen mit den präsentierten Tatsachen sollten wir auch die Frage der Existenz der Flachgräber und bzw. auch der Gräberfelder der hallstattzeitlichen Grabhügelskultur in Südwestböhmen als höchst wahrscheinlich annehmen. Das Hügelsgrab und das Flachgrab als Ausdruck eines Bestattungsritus dürften gleichwertig gewesen sein, wenn auch ich eine höhere gesellschaftliche Bedeutung den Hügelsgrabbestattungen beimessen würde. Auch auf den Gräberfeldern in Nynice und Radčice I kann ich die Möglichkeit nicht ausschließen, dass einige besonders bedeutende Bestattungen durch einen Grabhügel überdeckt wurden.

■ Mgr. Milan Metlička

Západočeské muzeum v Plzni
mmetlicka@zcm.cz